

Məgəw wajibiyalen don ka taa dəgətərsə la banajugu minnu na

Sigida
14

Bana minnu koflən don nin sigida in na, o banaw furake ka gələn ni dəgətərsə ka demə tē. A caman fura ye fura kərənkərənnənw de ye, fura minnu tē se ka sərə ni duguba kənkənaw tē. Ni nin bana in də ye aw minə, ni aw kən na ka taa dəgətərsə la, aw ka bana fura bə sərə jooana, o de la Bamananw ko “wuli jooana ka fisa ni n sen ka di ye.” Ni aw tora so, aw ka bana bə juguya ka ta a fə.

Aw ye aw janto nin na: An kumana bana minnu kan sigida təw la, o bana dəw fana bə se ka juguya kosəbē. **Aw ye banajuguw taamasijew lajē** (səben jē 89).

Səgəsəgəninjē

Fongofongolasəgəsəgəninjē ye bana basigilən ye, ani min bə yələma. Bana don min yələma ka teli ka məgə sugu bē minə walima balokodese bə məgə minnu na. Nka, tuma caman, a bana in bə məgəw minə u san 15 ni u san 35 cə, kərənkərənnənnya la, məgə fanga bannenw, balokodesebagatəw, sidabanabagatəw, walima məgə minnu ni səgəsəgəninjēbagatə bə jəgən kan.

I n'a fə a dənən don ko səgəsəgəninjē bə sidatə caman minə (səben jē 506), o la sidatə bē kələn kələn ka kan ka səgəsəgəninjē səgesəgə kē. Sidatəw bə ka kan ka isoniyazidi (*isoniazide*, gafe jē 537) ta walasa ka u yere tanga səgəsəgəninjē ma. Səgəsəgəninjətəw fana ka kan ka sidabana səgesəgeli kē walasa ka u bila sidafura tali la ni a kera ko bana yera u la.

Səgəsəgəninjē bə se ka furakē, o bē ni a ta, a bana in bə məgə caman faga. A nafa ka bon ka **səgəsəgəninjē taamasijew dən** walasa ka kən a ma jooana. Səgəsəgəninjē **furakeli ka kan ka damine jooana ni a dənna**. Taamasijē kələn dərən walima caman bə se ka kē məgə la.

Taamasijē minnu ka teli ka ye:

- Səgəsəgə, min kuntaala ka jan ni dəgəkun3 ye, kərənkərənnənnya la ni a tigi wulila ka bə sunəgə la.
- Wula fə fariganni ani sufə wəsili.
- Disidimi walima kodimi bə se ka don a senkərə.
- Fangadəgəya ani dumunikebaliya.

Ni bana gɛɛɛn don walima bana min mɛnna:

- Sɔɔɔɔɔɔ, joli bɛ kɛ a tigi kari la (a ka ca a la a bɛ kɛ joli fitini de ye, nka dɔw ta bɛ caya).
- Fari jɛya
- Kangoya

Denmisɛnw na:

Sɔɔɔɔɔɔ tɛ damine joona. O la, aw bɛ nin fɛn ninnu jatemine:

- Ni a fanga bɛ dɔɔɔya ka taa a fɛ.
- Ni farigan bɛ a la tuma bɛɛ.
- Ni a farikolo bɛ jɛya ka bɔ.
- Ni kankɔɔɔla bɛ funufunu (genɛgenɛw) walima kuruw bɛ bɔ kɔɔɔ na (sɛben jɛ 63).

Sɔɔɔɔɔɔninjɛ banakisɛ ka teli ka sɔɔɔ fogonfogow la, nka a bɛ se ka sɔɔɔ farikolo yɔɔɔ bɛɛ la. A bɛ se ka kanjabana lasɛ den fitini ma (sɛben jɛ 299 lajɛ). Walasa ka a dɔn sɔɔɔɔɔɔninjɛ bɛ degun minnu lasɛ golo ma (sɛben jɛ 338 lajɛ).

Ni aw sɔɔɔina dɔɔɔn ko sɔɔɔɔɔɔninjɛ don:

Aw bɛ taa kɛnɛyaso dɔ la, sɔɔɔɔɔɔninjɛ sɛgɛsɛgɛli bɛ kɛ yɔɔɔ min na walasa ka a dɔn ni ale don. Ni a yɛra ko o don, aw bɛ aw jija ka taa dɔɔɔɔɔso la. Dɔɔɔɔɔɔ bɛna fura 2 walima 3 di aw ma, fura minnu yamariyalen don forobacakɛda fɛ, cakɛda min sigilen don sɔɔɔɔɔɔninjɛ kɛlɛli kama (aw bɛ se ka o cakɛda sigiyɔɔɔ jini aw ka sigida la).

- Isoniyazadi (*isoniazide*, INH) furakisɛ (sɛben jɛ 537)
- Rifanpisini (*rifampicine*) furakisɛ (sɛben jɛ 538)
- Pirasinamidi (*pyrazinamide*) furakisɛ (sɛben jɛ 538)
- Etanbutoli (*ɛthambutol*) furakisɛ (sɛben jɛ 539)
- Siterɛpitɔmisini (*strɛptomycine*) pikiri (sɛben jɛ 539)

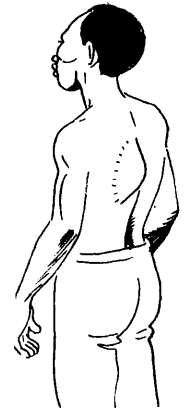
Furaw tali ni u tacogo matarafali nafa ka bon kɛsɛbɛ i n'a fɔ furasanseben ye a jɛfɔ cogomin. **Aw kana furaw tali jɔ abada hali ni aw hakili la ko aw nɔɔɔyara.** Ni aw ye a jɔ, bana bɛ kɔsɛgin ka tila ka yɛlema mɔɔɔ werɛw fɛ, a furakɛli bɛna gɛleya: fura caman bɛ dɛsɛ sɔɔɔɔɔɔninjɛ min na, aw ye sɛben jɛ 536 lajɛ. Aw bɛ furaw ta don o don fo ni dɔɔɔɔɔɔ ye a fɔ ko aw ka a tali jɔ.

Bana in banni pewu, o bɛ taa kalo 6 fo san 3 ni kɔ la.

Banabagatɔ ka kan ka dumuni dafalenw dun, farikolo balolan ni vitamini caman bɛ dumuni minnu na.

Farikolo lafiyali nafa ka bon. Banabagatɔ ka kan ka baara dabila ka to so fo nɔɔɔya ka na. A man kan ka a yɛrɛ sɛgen ani ka baaraw kɛ minnu bɛna a ninakili degun. A ka kan ka a jini ka a lafiɛ ka jɛ ani ka sunɔɔɔ ka fa.

Farikolo fan tօw ka Տճճճճճճճճ be furake i n՛a fօ fongofongola Տճճճճճճճճ, nka furakeli kuntaala be se ka janya. O Տճճճճճճճճ ye kannasճճճճճճճճ, կոճոճարա-ճճճճճճճճ (aw ye ja laje gafe յե 63), wololasճճճճճճճճ, ani kolotugudasճճճճճճճճ (i n՛a fօ kumbere). Ni Տճճճճճճճճ ye den mine a կոկոլո la, o ka kan ka opere walasa a kana muluku. Տճճճճճճճճ be se ka fari fan caman mine ani ka u tիյե.

Տճճճճճճճճ ye bana ye min yelema ka teli. A banakise be jensen fիյե fe ni banabagatօ Տճճճճճճճճ. Մոցօ minnu ni banabagatօ be so kelen կոճօ, kerenkerennnya la denmisenw; bana in ka teli ka olu mine.

Կոկոլոլասճճճճճճճճ

Ni Տճճճճճճճճյեբagatօ be aw ka so:

- Aw be jatemine ke ni a ma yelema մոցօ tօw fe.
- Ni aw be se, aw be taa ni duden beե ye dօցօtօրօso la ka a seցesցե ni Տճճճճճճճճ te u la.
- Aw be denmisenw bolo ci, bana in ma minnu mine fօլօ.
- Aw be denmisenw balo ka յե.
- Aw be fangadօցօյա ni Տճճճճճճճճ taamasիյե werew jatemine dudenw na.
- Aw be duden beե pese kelen kelen kalo o kalo, kerenkerennnya la denmisenw, walasa ka aw hakililatige ko Տճճճճճճճճ te մոցօsi la.
- Տճճճճճճճճյեբagatօ ka kan ka dumunike a kelen na ani ka si a kelen na. A ni denmisenw man kan ka si so kelen կոճօ waati min a be Տճճճճճճճճ.
- Տճճճճճճճճյեբagatօ ka kan ka fen dօ biri a da la ni a be Տճճճճճճճճ ani fana a man kan ka kari tu duguma abada.
- Ni aw sօmina dօրօն ko Տճճճճճճճճ de be den na, walima ni a ka Տճճճճճճճճ daminenen ka ca ni tile 15 ye, aw be taa ni a ye dօցօtօրօso la. Տճճճճճճճճ be denba min na, o ka kan ka a yeբe furake ka յե, o la a be se ka sin di a den ma. Ni a beka furake ka յե, banakisefagalanw be don sinji la ka den lakana. A ka kan ka dumunike ka յե.

Ka furakeli damine joona ani ka a dafa,
o ye bana in kumbenni feբe յumanba ye.

A kunbencogo:

- Ni aw sɔmina dɔɔn ko fa be bagan dɔ la, aw be a faga ka a su don dinge kɔnɔ (walima ka a bila soni dɔ kɔnɔ dɔgɔkun kelen ɔgɔn).
- Aw ni bagandɔgɔɔɔw be je ka fura di wuluw ma.
- Aw be denmisenw yɔɔɔ janya baganw na, bagan minnu kecogo ma aw diya.

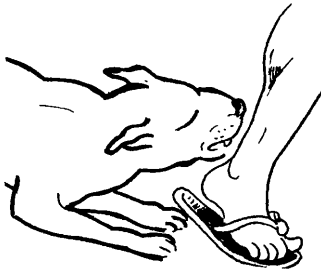
Aw be aw kɔlɔsi bagan na, bagan min yecogo ma aw diya.
 Hali ni a tɛ kinni ke, a be se ka fa lase mɔgɔ ma, sango ni joginda walima birintida be aw fari la.

Negetigebana

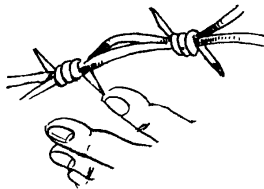
Negetigebana ye bana ye, min banakise be sɔɔɔ baganw ni adamadenw ɔgɔ la. Ni o banakise donna joginda fe, a be bana in bila mɔgɔ la. Jogindabaw walima ni fen nɔgolen dɔ ye mɔgɔ jogin, o be se ka ke sababu ye ka negetigebana bila a tigi la.

Joginda minnu ka teli ka negetigebana bila mɔgɔ la

Baganw ka kinni fe, kerennennenya la wulu, le, so ani saw (hali ni baga tɛ u la)

Negejuru ka joginni (sango ni zɔn be a la)

Muru, marafakise ni bese ka tigeɔa

Ɔɔni walima jiriferɛn

Tulo sɔgɔli ni miseli nɔgolen ye

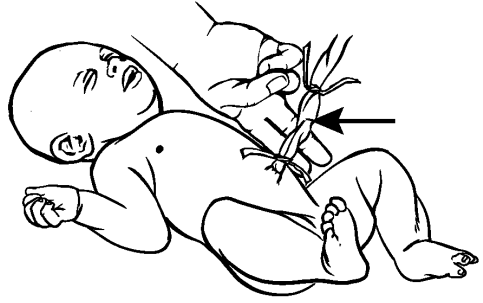
Negetigebana sɔɔsira dɔw be yen minnu ka jugu kosebe: barajuru tigeɔogo bange kɔfe, kɔnɔtɔɔɔ lapininen, kolokari jugumanba, tasumajenida, operelidaw walima pikiri minnu kera ka a sɔɔɔ banakisefagalan ma ke biɔe donda la.

O de la, a nafa ka bon ka negetigebana serɔmu (SAT) ke banabagato la, min bolo ma ci.

Denyereni ka negetigebana sɔɔ sababu:

Banakisew be don bara fe ka ne ke a la, ka a sababu ke:

- Barajurutigelan banakisew fagabaliya ye (a ma tobi);
- Barajuru ma tige ka surunya den fari la (aw ye seben ne 401 laje);
- Barajuru ma fiye sɔɔ, a ma se ka ja;

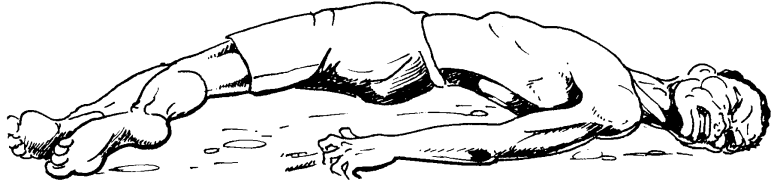

Ni barajuru tigera ka janya, o be negetigebana sɔɔli farati bonya kosebe. Nin ja in be kecogo numan jira.

Negetigebana taamasijew:

- Joginda juguman (joli min datugura ne da la).
- Dagalaka be ja, a te se ka yele. O ko, ton, fasaw, ani fari tow fana bee be mine ka ja; o sababu ye dimi bonya kojugu ye fasaw la.
- Dumuni keli be geleya.
- Seri serili min be laban jali ma. Ni i magara banabagato la walima ka a bo a no na, a fasa bee be ja i n'a fo a be ja in na cogomin:

Mankan ni yeelenba fana be se ka jali lawuli.

Ni **denyereni don**, a taamasijew folow be ye tile 3 nan ni tile 10 nan ce bana kelen ka a mine walima tile 7 nan, denkundi don silamew fe. Ni o kera, aw be a jira a bangebaw la ko dabali ma ke a la dekundi don. Den be kasi tuma bee, a te se ka sin min. I be a sɔɔ barajuru joli juguyalen don, a kasa be bo. Taamasijew tow be ye leri dama walima tile dama, folow yelen kofe.

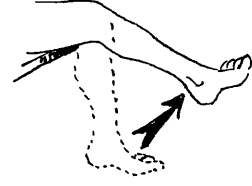
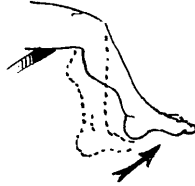
A nafa ka bon ka negetigebana furakeli damine kabini a taamasijew folow. Ni aw somina ko negetigebana be baliku la walima denyereni, sango ni denyereni teka kasi dabila, aw be nin waleya ninnu ke:

Kunbere ka dimi dɔnni sɛgɛsɛgɛli

Banabagatɔ bɛ sigi a senw kolo fagalen (u tɛ se ka se duguma walima u tɛ se ka kɔrɔta ka a maga fɛn wɛrɛ la), aw bɛ a gosi kunbere kolo kun na ni aw bolokɔni kurulen ye.

Ni a sen ma seri kɔsɛbɛ, o bɛ a jira ko foyi tɛ a la.

Ni a ye a sen seri kɔsɛbɛ, o bɛ se ka kɛ bana jugu dɔ taamasijɛ ye i n'a fɔ nɛgɛtigɛbana (walima kanjabana walima pɔsɔnni).

Ni sɛgɛsɛgɛli nafa ka bon kɔsɛbɛ, kɛrenkerɛnɛnɛnya la denyerɛniw ma.

Aw ka kan ka taabolo min kɛ, ni aw ye nɛgɛtigɛbana taamasijɛ ye aw yɛrɛ la

Nɛgɛtigɛbana ye banajuguba ye. Kabini aw bɛ a taamasijɛ folow ye, aw bɛ taa dɔgɔtɔrɔsɔ jɛnɛma dɔ la teliya la. Ni o ma nɔgɔ aw ma, sani banabagatɔ ka sa aw jɛna, aw bɛ nin waleyaw kɛ:

- Aw bɛ farikolo joginda bɛɛ lajɛ walasa ka a dɔn banakisɛ donna yɔrɔ min fɛ. Tuma dɔw la, i bɛ a sɔrɔ nɛ donnen don a jogindadɔw la. Aw bɛ joginda dayɛlɛ ka a ko ni ji wɔlɔkɔlɛn ni safinɛ ye, ka nɔgɔ ni nɛ ni jɔkɔni ani wolosuw bɛɛ bɔ a la. Ni aw tilala joli koli la, aw bɛ ji sanuman kɛ ka a sananko.
- Aw bɛ penisilini-porokayini (*pénicilline-procaïne*) hake miliyɔn 1 pikiri kɛ a tigi sogobu la lɛri 12 o lɛri 12, tilɛ 7 wa 10 kɔkɔ (aw ye gafe jɛ 524 lajɛ). Denyerɛni fɛ penisilini gansan ka fisa (*pénicilline cristalline*). Pikiri tilɛ kɔ aw bɛ Penisilini kɛ tata ye (*Pénicilline V*, gafe jɛ 523). Ni penisilini tɛ aw bolo, aw bɛ banakisɛfagalan wɛrɛ di min tɔgɔ ye tetarasikilini (*tétracycline*).
- Ni iminogulobilini antitɛtaniki (*l'immunoglobuline antitétanique*, IGAT) sɔrɔcogo bɛ aw bolo, aw bɛ o pikiri kɛlɛn kɛ banabagatɔ la, hake 500 ma sijɛ kɛlɛn dɔrɔn (500 unités). Aw bɛ a kɛcogo lajɛ (gafe jɛ 582 la).
- Walasa ka banabagatɔ bali ka ja, aw bɛ Jazepamu (*diazépam*) (waliyɔmu *Valium*) tata di a ma walima a min bɛ kɛ banakɔtaayɔrɔ (aw ye gafe jɛ 587 lajɛ walasa ka a tata hake dɔn).
- Aw bɛ se ka katɛteri yɛrɛ don pikirijisamanan na ka o kɛ ka nu ni kankɔnɔna yiriyaraw sama, o bɛ fiɛtɛmɛsiraw dayɛlɛ.

- Ni negetigebana be denyereni na, aw be keneyabaarakela dɔ walima dɔɔɔɔɔ dɔ bila ka manajuruni don a nu kɔɔɔ ka se a kɔɔɔbara la, aw be sɔɔɔ ka a ba sinji samanen di a ma o fe. Den mako be balo min na, a be o sɔɔɔ o cogo la ani ka a ka banamisenniw kele.
- Ni penisilini te aw bolo, aw be banakisefagalan were tata hake caya ka o di a ma. Nka a tata hake dantemeni be na ni tuma bee geleyaw ye. Negetigebana sɔɔɔmu (*serum antitétanique humain*) min be ke mɔɔɔ la, ni o te aw bolo, a ka fisa aw ka furakeli to dɔɔɔɔɔ ka bolo kan dɔɔɔɔɔso kerengerennen dɔ la.
- Ni banabagatɔ be se ka dumuni ke, aw be to ka ji di a ma dɔɔɔni dɔɔɔni. Ni a yere te se ka dumuni kunu, ji fara dumuni kan, aw kana olusi di a ma a da fe.
- Aw kana to ka banabagatɔ bɔ a nɔ na ka a sɔɔɔ kun te o la walima ka maga maga a la. Aw kana mankan ke a kunna ani ka yeelen sigi a kan.
- Ni bana ka gelen kosebe, aw be bilasiralikan ninnu labato banabagatɔw ye minnu te u yere kalama (gafe ne 130 laje).

Mɔɔɔ tangacogo negetigebana ma

Hali dɔɔɔɔɔso nenemaw la, negetigebana banabagatɔ tilance bee be sa. O kama aw ka aw yere tanga negetigebana ma, o keli ka nɔɔɔ kosebe ni a furakeli ye.

- **Boloci:** Ale de nɔɔɔɔ te feereɔw la walasa ka aw tanga negetigebana ma. Denmisenniɔw ni mɔɔɔkɔɔɔɔbaw bee ka kan ci (aw ye gafe ne 246 laje). Walasa aw tangali ka dafa bana in ma, aw ka kan ka negetigebana boloci ke san 10 o san 10. **Musokɔɔɔma minnu bolocilen don, o be u denw kisi bana in ma. Aw ka kan ka aw ka denbaya bee boloci aw kerefe dɔɔɔɔɔso la** (aw ye gafe ne 387 laje).
- Aw be joliw ni jigindaw furake, sango ni u ka dun, i n'a fɔ a nefɔlen don gafe ne 138 la cogomin.
- Ni joli ka bon kosebe, a ka dun, walima a nɔɔɔɔlen don, aw be taa dɔɔɔɔɔso la. Ni o ye a sɔɔɔ aw ma negetigebana boloci ke, aw be a pikiri ke ka fara o kan (aw ye gafe ne 583 laje).
- A ka fisa kosebe ka jatemine ke denyereni ka saniyali la, walasa ka a tanga negetigebana ma. Aw ka kan ka barajurutigelan saniya fɔɔɔ (gafe ne 401 laje). Barajuru ka kan ka tige ka a surunya, barakun fana ka kan ka saniya ka a ji ja.

Nin den in barajuru tigera ka a surunya ni lamu saniyalen ye, a barakun jalen tora fiɔe na.

Den in ka kene

Nin den in barajuru tigera ka a janya ni muru nɔɔɔɔlen ye, a sirila ka a ja fana, a ma saniya ka a ji ja.

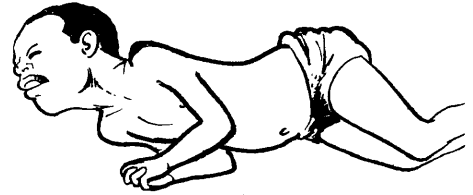
Negetigebana ye a faga

Kanjabana ni kunsemenabana

Nin kunkololabana ninnu ye banajugubaw ye, sango ni u be denmisenni na. Tuma dow la u sababu ye bana werew koloko ye i n'a fo: oreyon (*oreillons*), kɔni, ketekete, tulodimi. Sogwogwoginje be muso minnu na, kanjabana, be se ka olu denw mine, sogwogwoginje be min senkoro.

Kanjabana taamasijew

- Farigan
- Kunkolodimi gelen
- Ton be ja, den be ke i n'a fo a be nin ja in na cogomin: kan ni ko fana be ja.
- A be geleya ka a kunkolo labiri.
- Den minnu te san kelen bo, a be olu nuna jigin.
- Fɔɔɔɔ.
- Kanjabana walima kunsemebana kodonni be se ka geleya denmisenni kunda. Den be se ka kasi a te deli ka kasi min ke korolen, hali ni a ba ye a berebere, walima a be segen
- Tuma dow la, den be ja, walima a be lamagali sidonbaliw ke a yere ma
- Den ka bana be juguya ka taa a fe, fo ka se a kirinni ma.
- Kanjabana sogwogwoginje be koko donni donni tile dama dow walima dogokun dama dow kono. Kanjabana kono, fen suguya werew be yen minnu be juguya teliya la leri dama dow walima tile dama dow kono.

A furakɛcogo

Waajibi don dogworo ka den laje, sani o ce:

- Aw be anpisilini (*ampicilline*) pikiri miligaramu 500 ke a tigi la sije 4 tile kono. Ni denmisenni don kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw be miligaramu 200 ke a la tile kono. Ni denfitini don, aw be zantalini (*gentalline*) fara anpisilini kan (kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw be miligaramu 2 ke a la tile kono).
- Ni farikolo funteni yelela ka teme degere 40 kan, aw be fini do su jisuma na ka o da a tigi kan ani ka farisumafura di a ma (aw ye gafe ne 565 ni 566 laje). Ni a tigi beka ja, walasa ka o lajo: aw ye gafe ne 178 laje.
- Ni sogwogwoginje be ba la walima ni sababu were ye a to aw sigara ko kanjabana be den na sogwogwoginje be min senkoro, kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw be siterepitomisini (*streptomycine*) pikiri miligaramu 20 ke a tigi la, aw be taa dogworo la o yoro bee. Ani fana aw be anpisilini ta ni o ye a soro bana sababu te sogwogwoginje ye.
- Ni aw be a don ko kanjabana soro la sumayabana de fe, aw be aritesunati (*artésunate*) walima kinini (*quinine*) pikiri kelen ke a tigi la yoronin kelen (aw ye gafe ne 542 laje).

A kunɛncogo

- Walasa ka sɔɔwɔɔɔninje ni kanjabana kunben, bana in be denba min na, o den bolo ka kan ka ci sɔɔwɔɔɔninje (BCG) ko la ni a banger a dɔɔn. Denyereni ka keta hake ye mililitiri 0.05 ye (a keta hake kofɔlen mililitiri 0.1, o tilance). Hakilina werew be yen aw tangacogo kan sɔɔwɔɔɔninje ma min be gafe ɲe 293 na.

Sumayabana

Sumayabana ye bana ye farigan be min senkɔɔ, a be sɔɔ sumayabanakisew donni fe joli la. A be sɔɔ soso ka kinni fe, a kelen kɔ ka sumayabanatɔ dɔ kin. Bana don min farati be se ka bonya kosebe. Sumayabana suguya dɔw be se ka mɔɔ kirin, ka laban saya ma. Sidabana tɔw ka teli ka sumayabana sɔɔ.

Sumayabana taamasijew

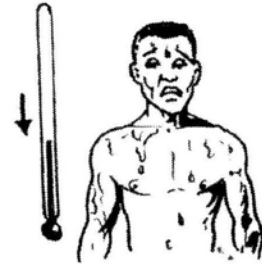
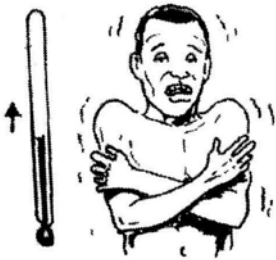
Sumayabana be taa ka segin mɔɔ la tile 3 o tile 3. A be to senna leri damadɔ ke.

Taabolo saba don:

1. A damine na, nene be kari banabagatɔ la, a kungolo be a dimi ani a be fɔɔ tuma dɔw la. Nene be kari a la, a be yereyere miniti 15 ka se leri 1 ma.

2. Farigan be to senna: a be yeɛ fo degere 40 walima ka teme o kan. Banabagatɔ fanga be dɔɔɔya kosebe, tuma dɔw la, a be kunnakuma ke. O be se ka to senna leri caman. Funteniba be a tigi mine.

3. A laban na, Banabagatɔ fari be suma, a be wɔsi kosebe. Ni o teme na, kɔfe, banabagatɔ farikolo be segen a kan, nka o waati kelen na, a be ke i ko dɔ bɔra bana na.

- Sumayabana be taanikasegin ke tile 2 o 2 ka se 3 ma, nka a be se ka ke don o don ye fana. Mɔɔ minnu sijɛ fɔɔ don sumayabana ka u mine, olu ka farigan kecogo ni sumayabana farigan yere kecogo te kelen ye, a be ke i n'a fɔ bana werew taamasijɛ. O la, aw ka kan ka sumayabana jolisegesege ke walasa ka a dɔn ni sumayabana don walima ni o te. Ni aw te se ka sumayabana jolisegesege ke, aw be a furake ka ɲe ni sumayabana ko sigana be aw la.
- Sumayabana basigilen be se ka sɔɔ samanenenabana ye ani jolidese (aw be gafe ɲe 209 laje). Ni a be sidabanatɔw la, (aw be gafe Sigida 24 laje) a ka teli ka olu bana juguya.

- Ni a be denmisen fitiniw na, a be jolidese bila olu la ani ka u fakolo je jeya tile 1 walima tile 2 kɔɔ. Sumayabana donna denmisenni minnu kunseme na, a be se ka penamini bila olu la min be laban kirinni ma. Tegəkɔɔnaw fana be mine ka jeya, ninakili be teliya (aw ye aw hakili to nin na: Denmisenni minnu ma sin min, sumayabana ka teli ka olu mine.)

A furakecogo ani a jolisegesege:

- Ni aw sɔmina sumayabana na walima farigan taa ka segin na, ni a ka nɔɔ aw ma, aw be taa jolisegesege ke dɔɔtɔɔso la. Ni aw be sigida la, sumayabana jugumanba be yɔɔ min na, kerengerennyena la min be wele falisiparɔmu (*falciparum*), aw be aw yere furake teliya la dɔɔtɔɔ dɔ fe.
- Ni aw be sigida la, sumayabana jolisegesege te ke yɔɔ min, farigan gelen fen o fen mana teme aw dɔnyɔɔ kan, aw be olu furake i n'a fɔ sumayabana. Aw be fura ta, fura min lakodɔnnenw don sumayabana furakeli la aw ka sigida la. (Aw be gafe je 542 laje ka se 548 ma sumayabana fura tata hake ni a kunnafoniw kan.)
- Ni aw ye a kɔɔsi ko fisaya beka don bana na fura tacogo fɔlen in temenen, nka tile damadɔ kɔfe ni bana taamasijew seginna, o la aw ka kan ka sumayabana fura were ta.
- Ni aw sigalen don ko sumayabana be mɔɔ dɔ la, ni o tigi tora ka ja walima kanjabana taamasijew werew yera a la (gafe je 299), o be se ka ke kunsemena sumayabana ye. Ni aw be se, aw be kinini walima aritesunati (*artésunate*) pikiri ke a tigi la o yɔɔnin kelen na (aw ye gafe je 542 laje).
- **Aw man kan ka pikiri ke** fo ni fɔɔɔ walima kirinni donna bana senkɔɔ. Nka ni pikiri kecogo ma je, o farati ka bon. Pikiri keli dɔnniya be mɔɔ min na, o tigi dɔɔn de ka kan ka a ke.
- **Asipirini (*aspirine*) gansan te se ka sumayabana furake.**

Kunsemenasumayabana juguman

Ale ye sumayabana juguyalenba ye, ni a ma furake jona, a be se ka mɔɔ faga tile 2 walima tile 3 kɔɔ, walima ka kɔn o je. A be mɔɔ min na, a tigi be ja, o kɔ a be kirikara. Tuma dɔw la, a tigi be bala ka kirin. A tigi fari be kalaya. Bana in doncogo be ke i n'a fɔ kanjabana. Ni aw ye fariganbagatɔ ye, a be ja walima ka kirin, aw ka kan ka sumayabanako bila aw hakili la ni o ye a sɔɔ aw be jamana na, bana in be yɔɔ min. Ni o kera, aw be a sumayabana furake kabini a damine; aw be fura werew fara a kan kɔfe ni aw ye a dɔn ko aw filila bana suguya la.

O la, a ka fisa aw ka sɔɔmu gilikoze (sukaroma, *sérum glucose*) ke ka o fara kinini kan. Nka ni dɔɔtɔɔ te yen min be se ka sɔɔmu ke, sani a nani ce, aw be kinini pikiri ke a la min be ke sogobu la, a pikiri keta hake: kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw be miligaramu 25 ke a tigi la tile kɔɔ sije 2 tile kɔɔ ni kirinni teka nɔɔya. O kɔfe, aw be furakise ta walasa ka sumayabana nɔɔman furake.

Mɔɔwɔw tangacogo sumayabana ma

Aw be se ka bana in silatunu ni beɛ jera ka u fanga fara jɔɔɔɔn kan ka taa nin taasira ninnu fe:

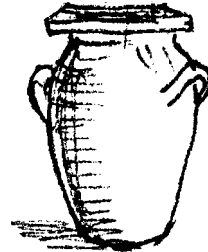
1. Aw be aw yeɛ tanga sosow ka kinni ma. Sufe, aw be aw yeɛ biri ni dara ye walima ni fini feɛɛman weɛ ye walima ka sange siri.

2. Keneyabaarakela minnu be taa aw ka sigidaw la sumayabana silatuni kama, aw be olu deme u ka baara la.

3. Ni aw sɔmina sumayabana na, aw be aw yeɛ furake, walasa ka bana bali ka jensen ka taa a fe.

4. Aw be sosow bali ka bukun: aw be jinɔɔɔ furan, aw kana dumunifen buwati kɔɔɔw fili fililen to aw da la, ani minen weɛ minnu be se ka jinɔɔɔ mara. Ni aw ye tulu dɔɔɔni ke jinɔɔɔ woyotaw la, o be sosodenw faga.

5. Aw be se ka sumaya kunben fana, walima ka sumayabana fanga dɔɔɔɔya kosebe, ni aw be sumayafura ta tuma o tuma (gafe laje ka a ta ne 542 fo ne 548).

Farigan min be mɔɔwɔw bila kumakuntan fɔ la (La Dengue)

Tuma dɔw, mɔɔwɔw be nin bana in ni sumaya ke bana kelen ye. A be sɔɔɔ banakise fe, soso be min jensen. San laban ninnu kɔɔɔ, a kera forobana ye jamana caman na. Tuma dɔw la, a be mɔɔwɔw caman mine waati kelen na, kerenkerennanya la, samiya waati. Nin bana in be se ka mɔɔwɔw mine siɛ caman. Bana minnu be taa ka segin, olu te bana numanw ye. Walasa ka bana in keɛ, aw ye feɛɛ tige sosow la, ka aw tanga u ka kinni ma i n'a fɔ a neɛɛɛɛɛ don sanfe cogomin.

A taamasijew

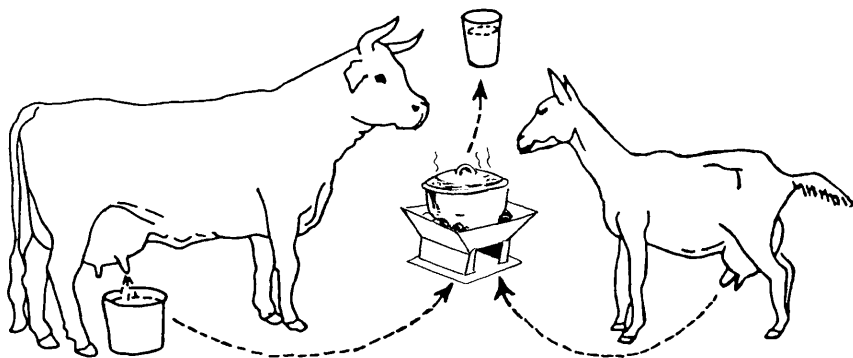
- Farigan cunnen ni nene.
- Farifanbeedimi, kungolodimi, kankɔɔɔɔɔɔɔ.
- Bana ɔɔɔ be bonya, banabagatɔ fanga be dɔɔɔya, ka nemanɔɔɔsi.
- Tile 3 ka se tile 4 ma, banabagatɔ fari be lafiya leri damadɔ ka se tile 2 ma.
- O kɔ, bana be segin tile 1 walima tile 2, tuma dɔɔ la nɔɔɔɔɔɔɔ be bɔ tɔɔɔɔɔɔɔ ni senkɔɔɔɔɔ na.
- Nɔɔɔɔɔɔɔ be tila ka jensen bolokala ni senkalaw la, a laban na, a be bɔ farikolo fan bee la. A ka ca a la, a te bɔ neda la.
- Nin bana jugumanba in be se ka na ni wolokɔɔɔɔɔɔɔ ye (nɔɔɔɔɔɔɔ), walima ka joli jigin banabagatɔ kɔɔɔ. Ni o kera, aw be taa dɔɔɔɔɔɔɔ la joona.

A furakecogo

- Furasi te se ka bana in keneya, a be ban a yere ma tile damadɔ kɔfe.
- Aw be aw lafiɔɔɔ, ka ji caman min, i n'a fɔ keneyaji, jiridenjiw walima nɔɔɔ. Aw be asetaminofeni (*acetaminophène*) fana ta, nka aw kana aspiririni (*aspirine*) walima ibiporofeni (*ibuprofène*) ta farigan ni dimi na.
- Ni basibɔɔ juguman don, aw be o degun furake (aw ye gafe nɔ 137 laje).

Bana min be sɔɔ ɔɔɔɔɔɔɔ wulibali minni fe (La Brucellose)

Bana in be mɔɔ mine ni i ye ba nɔɔ walima misi nɔɔ wulibali min. A be se ka mɔɔ mine fana ni a tigi fari yɔɔ dɔ basira ka a to nin bagan kɔɔɔɔɔ ninnu ce la walima ni a be yɔɔ min, banakise in be o dugukolo la.

Walasa ka kisi nɔɔɔɔɔɔɔɔɔɔ ma: aw kana nɔɔɔɔɔɔɔ wulibali min abada.

Nɔɔkenɛbana taamasijɛw

- A damine na farigan ni nene be se ka ke a sen kɔɔ, nka tuma caman nin bana in be damine ni farikolosegen, fangadɔɔya ni dumunikebaliya, ani kungolodimi ni kɔɔdimi ye, ani tuma dɔw la dimi be ke a tigi kolotugudaw, a fasaw, ani a kolow la.
- A be se ka ke, a farigan be juguya i n'a fɔ a tɛ juguya cogomin. A ka ca a la, nene be a tigi mine wulafe ka laban ni wɔsili ye sufɛ. Ni a juguman don, farigan be ban ka tile damadama ke ka tila ka segin ka na. Ni a ma furake a be se ka san caman ke a tigi la.
- Genegene be bɔ a tigi kamankɔɔla ni worokɔɔla la (gafe jɛ 142 laje).

A furakecogo

- Ni aw sɔmina hali dɔɔni ko nɔɔkenɛbana don, aw ye taa aw yere laje dɔɔtɔɔso la, ka da a kan aw be se ka bana in ke bana were ye ka sɔɔ o tɛ, barisa bana in furakeli kuntaala ka jan wa a da ka gelen. Aw kana fura si ke dɔɔtɔɔ ma min yamaruya.
- Aw be a furake ni tetarasikilini ye (*tétracycline*), balikuw be miligaramu 250 forokoni 2 ta, sije 4 tile kɔɔ fo dɔɔkɔɔn 3. Walasa ka fura tacogo dɔɔn, aw be seben jɛ 529 laje. Walima aw be kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*) ta. (Walasa ka a tata hake ni a kɔɔlɔɔw dɔɔn, aw ye seben jɛ 532 laje).

Nɔɔkenɛbana keɛcogo

- An be kɔɔ minnu min, olu ka kan ka wuli. **Aw kana kɔɔ wulibali min abada**, wa aw kana naare dun min dilanna ni kɔɔ wulibali ye. Ni aw sigilen don yɔɔ la nɔɔkenɛbana beka dankari mɔɔw la yɔɔ min na, a ka fisa aw kana naare dun min dilanna kɔɔ wulibali la.
- Mɔɔ minnu be misiw ni ba marayɔɔw la, olu ka kan ka u janto u fari la kosebe a kana basi.
- Aw be sɔɔsɔɔɔnijɛfuraw ke misiw ni baw la. Aw be bagandɔɔtɔɔw deme minnu be aw ka baganw ka keneya jatemine.

Tifoyidi (Nɔɔɔbana)

Ale ye bana ye min be mɔɔw nuguw ni kɔɔnafenw mine. A be sɔɔ dumuniw ni ji fe waati dɔ la, dumuni ni ji minnu banakise ma faga, fana a be ke fiyenbana ye (a be mɔɔw caman mine jɔɔɔn fe). Bana juguba don. Ni aw sɔmina ko tifoyidi be aw la, aw be taa aw furake dɔɔtɔɔso la joona.

- Aw be jimafen caman min: jiridenjiw, ka nakɔfenw dun ani ka keneyaji min. Walasa ka farilajidese kele, aw ye gafe ne 255 n'a kun laje.
- Aw be vitaminiw ta. Ka dumuni ke ka ne, ka jimafenw min ni aw be se ka olu sɔɔ.
- Banabagatɔ dalen ka kan ka to fo farigan ka teme. A ka kan ka teme ni furakeli ye fo tile 10 ka se tile 15 ma farigan bannen kɔfe.
- Ni basi be banabagatɔ banakɔtaa la walima ni Walima ni kɔɔɔnafenw forokocili tamasiɔnew be a la (gafe ne 152 laje) sinkɔɔkeredimi taamasijew be a la (gafe ne 277 laje) walima ni joli be jigin a kɔɔɔ, walima ni dusukundimi taamasijew be a la, a ka kan ka laada dɔɔtɔɔso la.

Nɔɔɔbana kunɔencogo

Nin bana in be sɔɔ ni i ye dumuni banakisema dun walima ka ji min, banakise be min na. Tuma dɔw la hali ni banabagatɔ keneyara, banakise be se ka to a joli la fo san caman. Saniya matarafabaliya fe, o banakise ninnu be don an ka ji minta, kɔɔ, walima dumuni na. O banakise ninnu yelemali sababu ye dimɔɔw, ani an ka sokɔɔ baganw ye.

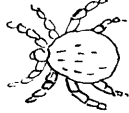
- Saniya walew labatoli nafa ka bon kosebe nɔɔɔbana keleli la. Ni nɔɔɔbanatɔ yera aw ka dugu la, aw ka kan ka aw ka ji minta ni minanko jiw wuli sani aw ka baarake ni u ye. Aw be bilasiralikanw labato, minnu kɔfɔlen don sigida 12 na. Aw be neɔgenw dilan ani ka u matarafa. Aw ye neɔgenw mabɔ kosebe ji mintaw tayɔɔ la.
- Nɔɔɔbana be se ka sɔɔ jison walima kasaara werew fe, o waatiw la, saniya kerɔkerɔnnen ka kan ka matarafa. Aw ye aw jija ji mintaw ka saniya. Ni nɔɔɔbana be aw ka dugu la, aw ye aw ka ji mintaw beɔ saniya. Aw ye ji ni dumuniw banakise sɔɔ sababu jini.
- Mɔɔ min be nɔɔɔbanatɔ kɔɔsi, o tigi ka kan ka to ka a tege ko safine na waati beɔ.
 - Aw be banabagatɔ banakɔtaa jenni walima ka a ke dingɔ kɔɔ ka a datugu. Aw kana to a tigi ni mɔɔ kenemanw ka dumuni ke neɔɔ fe.
 - Ni a tigi keneyara dɔɔn a ka kan ka farikolo saniya walew matarafa (aw ye seben ne 220 laje) ani a man kan ka a bolo don duden tɔw ka dumuni na. Hali bana keneyalen kɔfe nɔɔɔbanatɔ dɔw be se ka to ni banakise ye wa a be se ka yeɔma mɔɔ tɔw fe. O la, tifoyidi delila ka mɔɔ min mine, o tigi ka kan ka a janto a ka saniya la kosebe, wa a man kan ka baara ke dumuni dilanyɔɔw si la. Tuma dɔ la, anpisilini ka ni tifoyiditɔw furakeli la.

Bana min be sɔɔ ɲimiw, nperenw, ni dabiw ka kinni fe (Typhus)

Bana don min ni tifoyidi bɔlen don kosebe. A banakise be sɔɔ ɲiminw, dabiw, nperenw ani ngarangaw de fe.

ɲimi

nperen

ɲinelangaranga

A taamasijew

- A damine na, a be ke i n'a fɔ mura, o kɔfe farigan be ke a senkɔɔ, nene be a tigi mine, dimi be ke a kolow la ani a tigi kunkolo be a dimi.
- Kurukuru misenni i n'a fɔ ɲɔni, olu be bɔ a tigi fari fan bee la, fo ka a bɔ a ɲeda la. Tile damadama farigan kɔfe, jolisu misenniw be se ka sigi a fari kɔɔ. O kɔfe, kurukurumisenni be bɔ fari la, a be damine a kaman kɔɔ fɔlɔ, o kɔ, a be jensen a fari tɔ la, ka sɔɔ ka se bolow ni senw ma (nka a te bɔ a ɲeda la, a tege walima a sentege kɔɔ). O kurukuruw be i n'a fɔ joli misenniw.
- Kunnakuma, degunkojugu.
- A farigan be se ka tile 15 ni kɔ ke sen na. Ni dusukunnabana taamasije te denmisenniw ta sen kɔɔ, o te basi ye, nka o be se ka ke faratiba ye mɔgɔkɔɔbaw ma. Bana in mana mɔgɔ caman mine waati kelen o farati ka bon kosebe.
- Nperen mana bana in bila mɔgɔ la, o kinda dimi be se ka bonya, genegenew be funu, u be mɔgɔ dimi kosebe.

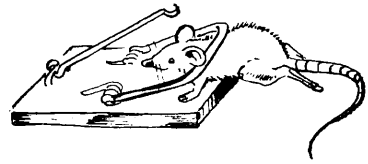
A furakɛcogo

- Ni aw sɔmina ko bana in be dɔ la, aw be ladilikan ɲini dɔgɔɔɔ fe. Jolisegesege be se ka ye a la.
- Aw be tetarasikilini (*tetracycline*) miligaramu 250 forokoni 2 di a tigi ma ni baliku don, sije 4 tile kɔɔ fo dɔgɔkun 1 (tile 7) (aw ye seben ɲe 529 laje). Kuloranfenikɔli (*chloramphenicol*) fana ka ɲi, nka farati be o la (seben ɲe 530 laje).

A kunbɛncogo

- Aw ye saniya tabolow matarafa.
- Aw ye dendaya ɲimiw bee faga.
- Aw ye nperenw faga ka bɔ wuluw la, wa aw kana a to u ka don so kɔɔ.
- Aw ye jakumaw bila ka ɲinew faga walima ka u mine ni jan ye (aw kana u faga ni pɔsɔnni ye o be se ka basi lase bagan tɔw ni denmisenniw ma.

- Aw ye jinenagarangaw faga. Aw kana jinesuw ta aw bolo la. U garangaw be se ka pan ka ye le aw la Aw ye jinesuw ni u la garangaw jeni. Aw be fenpenamafagalan ke jinew ka dingɛ kɔɔɔ ani u dagayɔwɔw la.

Kuna

Bana basigilen don min be sɔɔɔ jamana damadama na, ni a sababu ye banakise ye min be wele Hanisan ka basili (*bacille de Hansen*). A ye lema man di: fo ni mɔɔɔ min ni banabagatɔ dorogora jɔɔɔɔɔ na ka men. Nin bana ye lemata be mɔɔɔ mine dɔɔɔni dɔɔɔni, tuma dɔw la san caman.

A ye le mali be sɔɔɔ sababu dɔw fe i n'a fo saniyabaliya, dumuni dafalen dunbaliya, ani mɔɔɔ minnu sigiyɔwɔw koronnen don. Bana in be se ka bɔ banabagatɔ furakebali dɔ la ka ye lema mɔɔɔw were fe min ka bana mine ka teli. Kuna ka ca dugu minnu na, olu denmisenni w ka kan ka la je kalo 6 o kalo 6 fo kalo 12 (kerenkerennanya la, kunatɔ be minnu ka so).

Taamasijɛw:

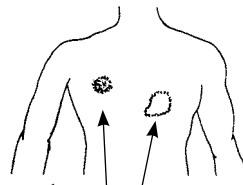
Kerenkerennanya la, a be bɔ wolo ni fasaw de la, ani ka ke banabagatɔ te dimi dɔn a bolow la ka fara senw ni bolow mulukuli kan.

Kuna taamasijɛ fɔɔɔ ye nɔw ye farikolo la, nɔ minnu be jeya ka bɔ farikolo fan tɔw kɔɔɔ ani minnu te mɔɔɔ ɲɛɲɛ wa dimi te u la. A damine na, ni fen magara nɔ ninnu yɔɔɔ la, o be digi a tigi la. Aw ye to ka a jatemine. Ni nɔw dimi dɔɔɔni beka dɔɔɔɔɔ walima ni a beka ban. Walasa ka a dɔn ko kuna don walima kuna te, aw be banabagatɔ bila ka a jɛw tugu, ka sɔɔɔ ka kɔrimugu meleke kalani dɔ la, ani ka nɔ ninnu munumene ni o ye. O waati la aw be a jininika ni a be a dimi walima ko fen beka maga a la. Ni a ma bɔ a kalama, o be a jira ko o yɔɔɔ kirinnen don (aw be a sanga ni fariyɔɔɔ kenemanw ye).

Aw be a tigi fari fan be la je ni nɔ te a la, kerenkerennanya la jɛda, bolokala, kɔ, a sigilan, ani a tigi senw.

Nɔ minnu dan dɔn man di.

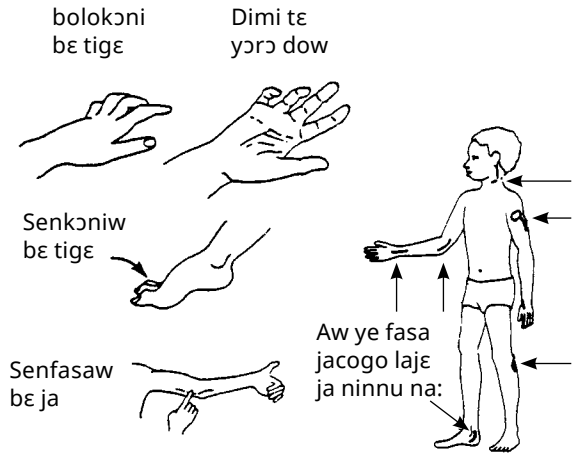
Nɔ jɛman jɛ ni farikolo fan tɔw jɛ te kelen ye, a jɛlen te kosebe ni fara bere fana te ke a kan.

Tiri min be ke farikolo la a be ke i n'a fo kɔɔɔɔɔ, a dan be se ka ye walima a te se ka ye.

A nafa ka bon kosebe ka kuna taamasijɛ fɔɔɔw dɔn, sani a ka fi je bila mɔɔɔ la.

Taamasijne labanw: A taamasijne labanw te kelen ye mɔgɔw la ka a sababu ke u farikolo ka bana kunni cogoya la a yere ma:

- Banabagatɔ te bɔ ko kalama ni i ye a sɔgɔ walima ni i ye fen kalaman dɔ maga a yɔɔɔ la (a ka ca a la a senw ni a bolow).
- Bolow ni senw fanga be dɔgɔya walima u be bɔ u cogo la.
- Fasaw be bonya wolo kɔɔ ka ke sirabaw ye. Ni aw magara u la, u te a tigi dimi.
- Fijne werew be yen: kurukuru bilenman minnu be joli bɔ ni u te dimi. Olu be bɔ jeda ni a tulofura laminiw na

Ni kuna juguyara kosebe, o taamasijnew ye:

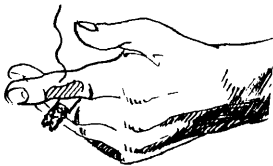
Dimi walima sɔgɔsɔgɔli te ke bolow ni senw na. Nɔw be bɔ u cogo la walima dimi te ke u la.

Jɛkunkansiw be bɔn fiyen nun be gɔɔn

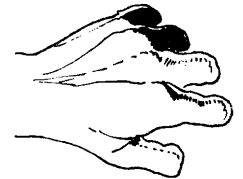

Senw no bolow be faga walima u be bɔ u cogo la

Tulofuraw be fɔɔɔɔɔɔɔɔ

Jolidimintanw be bɔ senw ni bolow la

Kuna furakɛcogo:

Kuna be se ka keneya hali ni a furakeli kuntaala be janya. Aw ye dɔgɔɔɔɔ ka ladilikanw bato, wa aw kana timinangoya ni aw ye a ye ko fura in dɔ be ka ke i n'a fɔ a be bana tɔ juguya. Dɔgɔɔɔɔ be a dɔn, wa a be se ka fɛere sɔɔɔ a la. Fura min ka fisa, o ye dapisoni (*Dapsone*) ye, ani fura fila be fara o kan (aw be gafe je 540 ni 541 laje).

Sani fura ka nɔ bɔ, aw be to ka fari yɔɔɔ tijennenw kolɔsi walasa tasuma kana u jeni walima u ka tige aw jina ma.

Ni kuna taamasijne dɔ daminena aw la (farigan, farifunu, dimi lala ani senw ni bolow fununi, walima joliw jɛw na), walima a dɔ beka juguya ka taa a fe ka a sɔɔɔ aw be fura tali la, aw be teme ni fura tali ye ani ka dɔgɔɔɔɔ dɔ ka deme jini.

Senw ni bolow ani nɛw tangacogo tigeli ma kuna fɛ:

Kunato ka sen ni a bolo la joli belebelew sababu te kuna yere ye, wa mɔɔɔ be se ka yere tanga o joliw ma. O joliw be sɔɔɔ ka a sababu ke ni fari yɔɔɔw kirinna, a tigi te a yere segen ka a yɔɔɔw joliw lakana.

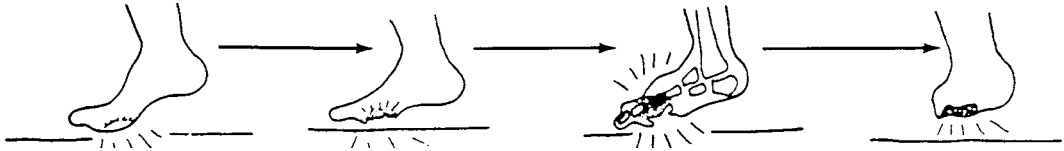
Misali la ni mɔɔɔ dɔ taama jan ke o kera sababu ye a kuruw bɔ a senw na, u be a dimi, o la a be taama dabila walima a be cun a sen kan.

Nka ni jolimisenni bɔra kunato la, a te a dimi.

O la, a be taama a kan fo jolimisenni in be juguya ka ne ta.

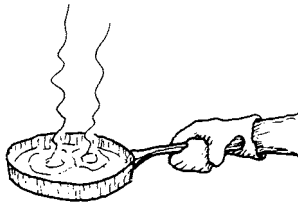
A tigi te dimi don fo joli in ka juguya ka se a kolo ma. Waatini kɔɔɔ, kolo

be tije ani ka sen to yelema.

- 1. Aw ye a tigi bolow ni a sen tanga tigelifenw ma, min be se ka kurumisenni da ci walima ka u jeni: aw sennankolon kana yala, kerenkerennnya la ni fen dadumanw.

Aw samarantan kana yala, kerenkerennnya la gabakuruma yɔɔɔw ni nɔɔnima yɔɔɔw la. Aw be samara forokoma don walima babisamara. Aw be susema fen dɔ don aw sen na walasa samara kana sen fan dɔw tige.

Aw be ganw don tobili ni baara waatiw la. Aw kana maga fen kalaman la ka a sɔɔɔ aw ma fen dɔ don aw ni a ce folɔ (i n'a fo ka fini meleke aw bolo la). Ni aw be se, aw kana baara ke fen kalamanw ni fen dabolenw na (pɔntimafenw). Aw kana sigareti min.

- 2. Tile bin o bin, (walima waati o waati ni aw ye baaraba ke ani ka taama jan ke), aw ye aw bolow ni aw senw laje ka nɛ. Walima aw ye mɔɔɔ were bila ka a laje aw ye. Aw ye a laje ni joli, bɔsilida, walima nɔɔni te a la. Aw ye a laje fana ni bolo ni sen yɔɔɔ dɔw bilennen te, u kalayalen te walima ni u fununen te, walima ni joli te u la. Ni aw ye nin fen o fen ye aw yere la, aw be aw lafiɛ fo aw fari ka lafiya. O be aw kolo geleya ka fanga di wolo ma, ka se ka jolimisenni bali.
- 3. Ni joliba be aw la, aw be joli in saniya fo ka a keneya. Aw be aw jija ka aw lafiɛ fo ka joli in keneya. Aw kana a to joli ka bɔ a yɔɔɔ la tuguni.
- 4. Aw ye aw nɛw tanga. Mɔɔɔ caman nɛ be tije ka sababu ke a te kɔminkɔmin kosebe, ka da a kan a fanga ka dɔɔɔn, a sogo kirinnen don. Ka to ka i nɛ kɔmin, o be a to nɛ be nigin ani ka saniya. Ni aw te se ka a kɔmin ka nɛ, aw ye aw nɛw datugu kosebe tuma dɔw la tile kɔɔɔ, kerenkerennnya la waati min gɔngɔn be wuli. Aw ye tile kɔɔɔweriw (luneti) don, minnu kɔɔɔ dibilen don ka a fara fugulan kan. Aw be nɛw lasaniya ani ka u tanga dimɔɔɔw ma.

Ni aw ye ni waleya ninnu ke ani ka furakeli damine joona,
fiɲe minnu be sɔɔ kuna fe olu caman be se ka bali.

Joli min sababu ye kinnifen dɔ ye (Leishmaniose)

Nin bana kofɔlen be sɔɔ Farafinna, indu jamana kan, arabula, ameriki cemance la ani ameriki worodugu fe. A bana be sɔɔ feɲɲenamani dɔ ka kinni fe.

A bana suguya dɔw dimi ka jugu. U dɔn man di, wa u furakeli ka gelen. O la, aw ka kan ka taa dɔgɔtɔɔso la.

A suguya dɔw be bɔ wolo dɔɔɔn de la. Olu furake ka nɔgɔ.

A taamasijɛw:

- Dɔgɔkun 2 ka taa bila dɔgɔkun 8 na feɲɲenamani ka kinni kɔ, a yɔɔ be funu.
- Funu be ne ta ka ci.
- A joliw be se ka keneya u yere ma, nka a dɔw be se ka dɔgɔkun caman ke fo ka taa bila san 2 la.
- A joliw be se ka juguya yɔɔɔnin kelen.

A furakecogo:

- Aw be joli ko ni jiwɔɔkɔlen ye.
- Aw be fini jelen dɔ su jikalan na ka a da joli da la (a kana kalaya kosebe) miniti 10 fo miniti 15.
- Aw be o ke don o don siɲe 2 fo tile 10. O furakelicogo be a keneya joona.
- Ni a joli ka jugu (a bilennen don ka dimi ke a la), aw be banakisefagalan dɔw di a tigi ma (aw ye gafe ɲe 522 laɲe).

Kunfilanitu

Nugulabana gelen don min be sɔɔ banakise fe, a be balo ji nɔgɔlen na.

Bana mana damine tile 1 ka se tile 5 ma, a be **kɔɔbɔli jugumanba cun nɔgɔ kan**: banakɔtaa kotigebali, a jilama ka fɔɔɔ ke a senkɔɔ. Banakɔtaa ɲe be ke i n'a fɔ malokoji, ji min be bɔ banabagatɔ fari la tile kɔɔ, o be a damine litiri 10 na ka se litiri 20 ma, o be ke sababu ye ka farilajidese jugumanba bila a tigi la.

O farilajidese be na ni banabagatɔ fanga dɔgɔyali ye, ka a ɲew taa wo kɔɔ, ka a kumakan jigin a kɔɔ ani ka a fasaw ja. Ni aw ye a wolo bisi dɔɔni, a be juguɲugu, senw ni bolow kun be suma. Ninakili be teliya, tansiyɔn be jigin.

Farikolo funteni be se ka jigin ka se degere 35 ma, ni a tigi ma furake o dɔɔn, a ka teli ka kirin ani ka sa.

Kɔnɔboli jugumanba ni fɔɔɔ min be se ka baliku faga leri damadɔ kɔɔɔ, o be se ka ke kunfilanitu ye.

A dɔw be yen minnu man jugu ani u keneya ka di. Kunfilanitu jugumanba, banakɔtaa kɔtigebali, o farati ka bon barisa a yeɓema ka di, ka da a kan banabagatɔ be banakise jensen mɔɔwɔ jine ma hali ni bana ni kɔnɔbolibana waati te.

Mɔɔɔ dɔw be yen kɔnɔbolibana te olu mine, nka u be se ka kunfilanitu banakise jensen.

A furakɛcogo

Kunfilanitu caman be yen minnu be se ka furake ka je ni keneyajiw minni ye. O minfenw be se ka ke kɔkɔma ye min be farikolojibɔta nɔnabila (tubabukan: *solution réhydratante orale, SRO*), u labennen don ka ban nka u da ka gelen; aw ye gafe je 255 laje.

Kunfilanitu jugumanba la, banakisefagalanw tali be dɔ bɔ bana kuntaala ni yiriyaraw bɔli la. Banakisefalanw ninu ka kan ka ke fura duntaw ye minnu be ta fɔɔɔ jɔlen kɔ. Banakisefalan pikirilamaw da ka gelen ka a sɔɔ nafa were te u la ka teme a tataw kan.

Banakisefagalan minnu be ke ka kunfilanitu furake

Kunfilanitu fura fɔɔ ye **tetarasikilini (*tétracycline*) furakise** ye

- Kilogaramu kelen o kilogaramu kelen, aw be a miligaramu 12,5 di siɓe 4 tile kɔɔ fo ka se tile 3 ma.
- Walasa ka kunnafoni caman sɔɔ yeretangacogo ni a tata hake kan min be ben banabagatɔ si hake ma, aw ye gafe je 529 laje.

Walima aw be se ka **dɔkisisikilini (*doxycycline*)** miligaramu 300 di tako kelen na, nka aw kana a di denmisenni w ma. Aw ye gafe je 530 laje.

Tetarasikilini talen kɔfe ni bana ma nɔɔɔya, aw be **kotirimɔkizazɔli (*cotrimoxazole*)** ta (aw ye gafe je 532 laje).

Eritromisini (*érythromycine*) ni **kuloranfenikɔli (*chloramphénicol*)** fana be se ka ke ka a furake ni banakisefagalan kɔfɔlen ninu sɔɔcogo te aw bolo.

Waleya minnu ka kan ke ni aw sɔmina ko bana in be mɔɔɔ dɔ la

- Aw be banabagatɔ mabɔ mɔɔɔ tɔw la;
- Aw be banakɔtaa ni fɔɔɔ ani sugune ke minen kɔɔ jaweliji be min kɔɔ, aw be ji litiri tilance ($\frac{1}{2}$) fara a kan walima ipokuloriti kalisiyɔmu (*l'hypochlorite de calcium*) 1 walima banakisefagalan were min be aw bolokɔɔ;
- Aw be to ka jimafenw di banabagatɔ ma. Aw be aw tege ko ka a je ni aw magara banabagatɔ la.
- Aw be dɔɔɔɔɔ dɔ wele jona jona.

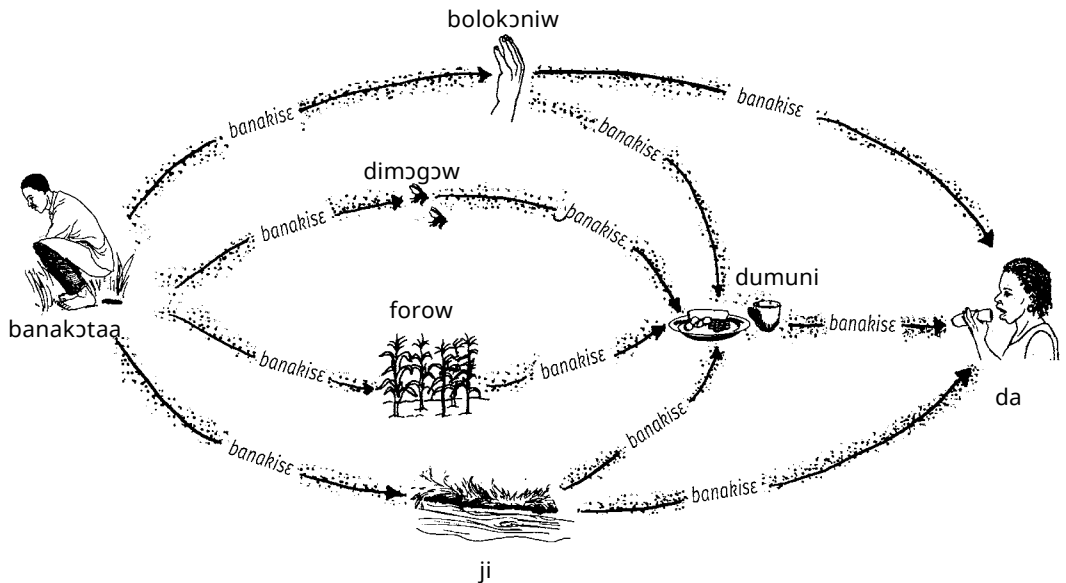
Kunfilanitu yelemacogo

Bana in be se ka yelema ni i magara kunfilanituto la walima su min sata kera kunfilanitu ye, nka a be sɔɔ kɛrenkerennnya la ji nɔɔɔlen, minfenw, dumunifen kenew (jege kɛrenkerennnya la kɔkɔji la dumuni minnu be sɔɔ jinɔɔɔlen na, olu kene walima u mɔbali dunni fe). Banakɔtaa kera nakɔfen minnu kɔɔ walima minnu sanangora jinɔɔɔ la, olu fana be se ka bana in sababuya. I n'a fɔ bana tɔw minnu be kɔɔbɔli bila mɔɔɔ la, jinɔɔɔ ni dimɔɔɔ, olu nɔba be nin bana in na.

Banakisew ni tumu be bana yelema mɔɔɔ fe cogomin

Tuma dɔw la, a ka nɔɔɔn ka banakisew ni tumuw yɔɔɔ dɔn, kɛrenkerennnya la fen nɔɔɔlenw i n'a fɔ banakɔtaa, dumuni tiɔnenenw, ɔɔɔɔn dingew, o ni a ɔɔɔɔnaw. Nka tuma dɔw la a be se ka ke yɔɔɔw la an hakili la ko yɔɔɔ minnu saniyalen don, i n'a fɔ ji min ɔɔɔ jelen don, walima an tɛɔɔw.

Banakisew ni tumuw be se ka yelema mɔɔɔ were fe gereɔɔɔɔɔnna fe walima fiɔe fe ni dɔ sɔɔɔɔɔɔɔra walima ka tiso. U be an ka dumuniw ni jiw lasɔɔɔ dimɔɔɔ, fenɔnenama werew, ani baganw fe. U be se ka balo dumuniw tobibali (mɔbaliw) fana na. Tumu ninnu dɔ be se ka yelema ji minta fe, ni aw be don a la walima ni aw be aw ko a la ka a sɔɔɔ banakise be a la. Banakise ni tumu be kɔɔbɔli bila mɔɔɔ la nin sira ninnu de fe:

A kunbencogo puman tɛ tɛmɛ saniya matarafali kan

Kunfilanitu ka teli ka mɔɔɔw mine mɔɔɔ minnu ye deseɔɔɔɔw ye ani minnu tɛ saniya matarafa. Walasa ka kunnafoni caman sɔɔɔ saniya kan, ka kɔɔbɔlibanaw kunben, aw ye sigida 12, Kenya sabati feɛɛɛw: Yerɛtangacogo bana caman ma laje. Kumalasarunya la feɛɛɛ dɔw file minnu be se ka ta kunfilanitu waatiw la.

Dumuni saniyali fɛɛɛw

Ji minta ka kan ka saniya:

- Ka a sensen ani ka a furake: jawɛliji ye banakisefagalan numanba ye an be se ka min ke ka an ka jiw furake. Aw be jawɛliji tɔniko 4 ke ji litiri kelen kelen beɛ la, ka a bila fo miniti 20 walima ka teme o kan sani aw ka a min.
- Walima aw be a wuli (o la banakise be sa sanga damadɔ ji wulilen kɔfɛ). Aw be ji in to a wuliminen kɔɔ ka aw ka baarake a la.

Aw be to ka dumuni mɔnenw dun.

- Aw kana dumuniw tobi jooa ka bila, wa aw kana dumuni kɔɔ kalayalen dun ka da a kan a be se ka banakise sɔɔ dimɔɔw fɛ. Aw be u datugu ni fini jelen dɔ ye. Sani aw ka maga dumuniw na, o ka kan ka a sɔɔ aw ye aw tɛge ko ni safine ye ka ɲɛ. Aw be aw jija aw ka tobilikeminen saniyalen ka to. Aw kana nakɔfen kenɛw ni u fara dun.

Farikolo saniyali

Walasa ka kɔɔbolibanaw kunben, aw be aw tegew ko tuma beɛ ni ji ni safine ye ka ɲɛ, nka kerenkerennnya la:

- Sani aw ka tobilike,
- Sani aw ka dumunike,
- Ani aw bɔ o bɔ ɲegen na.

Dukɔɔna saniyali

- Aw be ɲegenw matarafa, ani ka u jɔ du kɔɔ yɔɔ la, u nɔɔ te se kɔɔnw ma yɔɔ min na (aw ye seɓen ɲɛ 224 laje);
- Aw be dukɔɔnaw saniya ka u ɲamanw ce.

Samasen

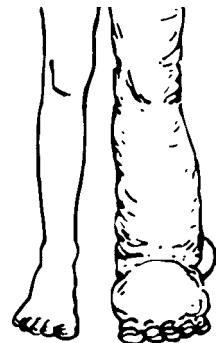
Nin bana kofɔlen jensennen don Farafinna ani funtenima jamanaw werɛw la. A be sɔɔ soso dɔw fɔw fɛ, soso minnu be mɔɔ kin sufe.

A taamasijɛw:

- Sen be funu ka dimi ke a senkɔɔ, min yeɛ fo worokɔɔlaw ni dogoyɔɔw la. Funu be dɔɔya worokɔɔlaw ni dogoyɔɔw la.
- Funu be to ka bala ka na kalo damadɔw, nka a funu be se ka basigi senna ani ceya la.

Samasen fununen min be taa ka segin ani ka dimi ke a senkɔɔ, o ka kan ka ka furake jooa. Sufe jolisegeɛge be a to samasen banakise kɔkɔbaliw (*Wucheria bancrofti*) ka ye jooa.

Aw kana senfunu furakeli to yen fo a ka yeɛma ka ke samasen ye.

A furakεcogo

Iwerimekitini (*ivermectine*, aw ye gafe ƚε 563 laje) ye a fura dɔ ye.

Diyetilkaribamazini (*Diethylcarbazine*, *DEC*, gafe ƚε) be se ka a banakisew faga fana, ani ka bana keneya ni aw konna a furakeli ma. Ka samasen ka kan ka ka opere.

Ɓenatumu

Nin ƚε suguya be sɔɔ tukoɔ jamana funtenimaw la Farafinna tilebin yanfan fe. A bana be sɔɔ dimoɔ bilenni dɔ ka kinni fe, dimoɔni min be wele ko kirizopisi (*Chrysops*).

A taamasijew:

Kurubaw be bo bolokɔw la, ƚedawolow la walima senw na, funu minnu be bo baara jalan kelen ko. A funuw. A funuw ƚε be ke bulama ye, nka u te kalaya, u te magaya i n'a funu nemaw. O sababu be bo tumuni kɔkɔbaliw la. Funuw be jigin u yerema tile damado kɔfe.

- A ka ca a la tuma dɔw la tumu kɔkɔlen taamato be se ye moɔ ƚε jeman yɔɔ kan, ƚedawolo kerefe.
- A tumu jelen don, wa a janya be ye santimetiri 4 ye; a be se ka santimetiri tilance taama miniti o miniti. Tumu kɔkɔbaliw te don ƚε na i n'a fo a kɔkɔlenw, olu minnu be ke sababu ye ka moɔ fiyen, i n'a fo fiyenbana.

A furakεcogo

Ni aw ye a furake ni diyetilkaribamazini ye (walima DEC, aw ye gafe ƚε 563 laje), o be tumu kɔkɔlenw ni a kɔkɔbaliw be faga, ka a sɔɔ a ma ƚεƚε bila aw la. Ni a konna ka don, kirinnina tonita be ke ƚε na ka a opere jooa ka tumu labo min be se ka a bana ban.

Sunɔɔɔbana

Bana juguman don min be sɔɔ misiw ni lew fe, walima bagan werew, wa fana a bana be jensen dimoɔ fe min be wele ko den walima len. A bana ka ca wulakɔnɔnaw la Farafinna mara caman na, kerenkerennenya la jisigidaw la walima dimoɔ tɔɔyɔɔ la.

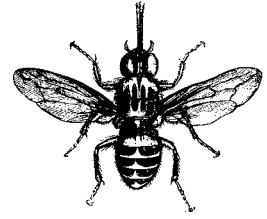
A taamasijew:

- Farigan basigilen, ani ka genegenew funu, kamaw ni worow kɔɔ. O funu be se ka to senna kalo caman walima san caman.
- Ni a bana juguyara, a be se ka moɔ hakili cawucawu dɔɔni, ka fari basibasi, ka sunɔɔɔ bila a tigi la tile fe, ani ka fari juguyugu. Ni a bana suguya fen o fen ma furake, a be a tigi faga.

Ni aw sigara ko bana in be moɔ min na, aw be taa ni a ye dɔɔtɔɔso la jooa walasa a ka kon ka furake. Dɔɔtɔɔso be siramani pikiri ke a tigi la (aw ye gafe ƚε 564 laje).

Sayi nɛrɛmuguma

Bijɛdimi juguman suguya dɔ don (aw ye gafe ɲɛ 279 laɛ) min be sɔɔ banakisew jensenni fe soso fe, tuma dɔw la wulakɔɔnaw la, warabilen be yɔɔ minnu na. A bana ye fiɲyenbana ye min be mɔɔɔ caman mine ɲɔɔɔ fe sigida kelen na. waati dɔw la, a bana be damine i n'a fɔ bijɛdimi yere, nka banabagatɔ nu be ci, a be fɔɔɔ joli be fɔɔɔ min na (aw ye fɔɔɔ yɔɔ laɛ), ka geleya ni kirinni bila a tigi la. Sayi nɛrɛmuguma be a banabagatɔw tilance bee faga barisa fura te a la.

Ni nin sayi fiɲyenbana daminena, aw be aw jija ka jamana ka keneyabaarakelaw ladɔnniya jona, yɔɔ la min ka surun aw la. Aw be a bana kumbenni feereew boloda **ni sayi nɛrɛmuguma boloci ye.**